

VARIA

– VÉLEMÉNYEK –

Túl a közhelyek Rubiconján

*...avagy a posztsekuláris kor erkölcsi dilemmái
(Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger beszélgetése)¹*

FEKETE BALÁZS
egyetemi tanársegéd

Ritka pillanat, amikor egy korszak, és talán egy civilizáció, szellemtörténeti szempontból meghatározó, azonban egymás tanaival alapvetően egyet nem értő személyiségei valódi párbeszédet folytathatnak. Talán Hume és Kant munkásságának kölcsönhatásai érzékeltethetik, hogy milyen hatással lehet egy ilyen dialógus a tudomány és így a nyugati civilizáció belső fejlődésére. A Kantot „dogmatikus szendergéséből felébresztő”² Hume kauzalitás-kritikája központi szerepet játszott a *Tiszta Ész Kritikájának* megszületésében,³ a *Kritika* pedig új perspektívákat tárt fel az európai filozófiai gondolkodás számára és egyben a szellemtörténeti értelemben vett modernitás, a metafizika utáni korszak nyitányát jelentette. A modernség nem létezhetne Kant illetve Hume munkássága hiányában, egymásrahatásuk örökre egybeforrott a modernitás kezdeteivel.

A globalizáció folyamatának érzékelhető szélsőségei, az információs társadalom kialakulása, a Gutenberg-galaxis fokozatos térvesztése, az internet pszeudo-valóságának kifejlődése, a média egyre növekvő befolyása, illetve a politika általános és világméretű erkölcsi válsága mind-mind egy új, a modernitással ugyan több elemében összekapcsolódó, de attól sok vonatkozásában különböző szellemtörténeti korszak kezdetét jelzik napjainkban. Az ismeretlen jövő előre nem látható veszélyei és problémái fokozott erővel vetik fel a különböző törésvonalak mentén polarizálódó „szellemi elit” párbeszédének szükségességét. Ezt az igényt ismerte fel korunk két meghatározó gondol-

¹ Elhangzott a Bajor Katolikus Akadémia 2004. január 19-i „esti beszélgetésén”, magyarul: J. HABERMAS – J. RATZINGER: *Ami megelőzi a politikát. A szabadelvű társadalom erkölcsi alapjairól.* (ford. HIMFY JÓZSEF) *Mérleg* 2004/1. 71–90.

² BERTRAND RUSSEL: *A nyugati filozófia története.* Budapest: Göncöl Kiadó, 1994. 581.

³ Vö.: ALEXANDER BERNÁT: *A Tiszta Ész Kritikájáról.* In IMMANUEL KANT: *A tiszta ész kritikája.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981. 643–654.

kodója, Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger, és ennek jegyében vitatták meg napjaink politikai társadalmának alapproblémáját, a szabadelvű társadalom erkölcsi alapjait. Ebben a beszélgetésben – amit semmi esetre sem nevezhetünk vitának – Habermas alapvetően a klasszikus politikai liberalizmus alapfeltevéseit felhasználva vizsgálta a kérdést,⁴ míg Ratzinger bíboros a katolikus álláspontot képviselte.

Habermas szerint korunk legfontosabb kérdése, Ernst-Wolfgang Böckenförde felfedezései alapján az, hogy a szabadelvű, szekularizált államnak szüksége van-e olyan erkölcsi alapokra, amelyeket önmaga már nem képes a világnézeti semlegesség alaplásából kiindulva megteremteni és garantálni. Szükséges-e, hogy a modern állam mögött bármilyen erkölcsi legitimitáció álljon? Habermas válasza erre a kérdésre alapvetően tagadó, mivel véleménye szerint a demokratikus eljárásnak legalitást legitimitással formáló természete és a pozitív jogrenden alapuló alkotmányosság, amit Habermas értelmezése szerint „egyesítő kötelékként”, az alkotmány helyes értelmezéséről szóló folyamatos párbeszédként kell értelmezni, képes minden olyan „érvényességi hiány” és legitimitációs probléma kezelésére, ami más, a liberálistól eltérő megközelítések szerint csak az erkölcsiséggel lenne csak áthidalható. Nincs tehát a szekularizált demokratikus alkotmányos állam természetében semmilyen olyan immanens probléma, ami a rendszer önstabilizációját veszélyeztetheti. Azonban, mutat rá Habermas, napjainkban ez a helyzet már korántsem ennyire egyértelmű. A globalizált és ezért nem demokratizált – mivel a demokrácia jelensége korunkban még alapvetően csak állami keretek között és nem a hagyományos állami kereteket fellazító és meghaladó kontextusban értelmezhető – világgazdaság fokozatos kialakulásával a sikerorientált piaci szemlélet egyre jelentősebb szerepet kap a társadalmi életben, ami az állampolgári szolidaritás lemorzsolódásához és a nyilvános, azaz a nyilvánosság intézményei által gyakorolt legitimitáció kényszerének csökkenéséhez vezet. Ezzel a folyamattal párhuzamosan fokozatosan visszaszorul a demokratikus vélemény- és akaratképzés szerepe, a nemzetközi közösség szétforgácsolódása pedig tovább növeli a polgárok politikai érdektelenségét. Habermas szerint napjaink válsághelyzete leginkább a weimari köztársaság dekadenciába hajló, Carl Schmitt, Leo Strauss és Martin Heidegger nevével fémjelzett, hangulatára emlékeztet. Kiemelkedő fontosságú és talán napjaink politika-elméletének legjelentősebb kérdése ezért, hogy a szekularizált államiság jelenlegi válságában kaphat-e valamilyen szerepet a vallás anélkül, hogy veszélyeztetné a modernitás államelméletének vívmányait.

Habermas nézetei szerint a vallásban mint jelenségben olyan jelentős igazságpotenciál rejlik, amely legnagyobb részében az egyén egzisztenciális és a közösség általános válsághelyzetei iránti fogékonyságot rejt magában. Ez az etikai jellegű tartalom a filozófia története során fokozatosan szekularizálódott és így beépült a tisztán a racionalizmuson alapuló szekularizált államiság elméletébe. Napjaink demokratikus alkotmányos államának mélyrétegében így elválaszthatatlanul jelen van a racionalitás és a tételes vallási tartalmak szekularizált formája. Emiatt, Habermas véleménye szerint helyesebb napjainkban „posztszekuláris társadalomról” beszélni és a szekularizációt az észnek és a vallásnak a modernség keretei között lezajló, kölcsönös tanulási folya-

⁴ J. HABERMAS – J. RATZINGER i. m. 73.

mataként megközelíteni. Éppen ezért „az államhatalom világnézeti semlegessége [...] összeegyeztethetetlen valamely szekuláris világszemlélet politikai szempontból való általánossá tételével”⁵ fogalmazza meg konklúzióját Habermas, és e megállapításával egyértelműen szembeszáll egyes neoliberais irányzatok közhelyeivel.

Ratzinger bíboros alapvetően egyetért Habermas-sal a napjaink válsághelyzetére vonatkozó diagnózisban. Szerinte e krízis három különböző okra vezethető vissza: a különféle gazdasági, politikai és kulturális hatalmak egyre erősödő kölcsönhatására, az ember kezében lévő, a létrehozásra és rombolásra irányuló hatalom eddig elképzelhetetlen koncentrációjára és az etikai bizonyosságok nagy mértékű széttöredezésére. E válságjelekhez járul még az is, hogy a modernitás korában mindenhatónak tartott tudomány képtelen *ethoszt*, azaz – Ratzinger értelmezése szerint – *etikai tudatot* teremteni.

Ratzinger abban is egyetért Habermas-sal, akinek elméletében központi szerepet kap a legalitás és az alkotmányosság hangsúlyozásán keresztül a jog jelensége, hogy a jog szerepe elsődrendű napjaink társadalmában, szerinte a rendezett és a jog szolgálatában álló hatalom az erőszak valódi ellenpólusa. Azonban, ha a jogról beszélünk, akkor mindig rá kell kérdezni annak etikai alapjaira is, ugyanis ez az etikai megalapozás teszi lehetővé, hogy a jog az igazság hordozójává és ne a hatalmat birtoklók kiváltságává váljon. Véleménye szerint a demokratikus akaratképzésben szükségszerűen jelenlévő delegálás, valamint a többségi döntés intézménye nem képes teljes mértékben megteremteni ezt az etikai jellegű hátteret. A demokratikus mechanizmus önmagában tehát nem elegendő a jog etikai megalapozásához és így az államiság legitimitációjához – mint, ahogy azt Habermas állítja – vélekedik Ratzinger. Különösen azért kell a jog etikai vonatkozásait átgondolni, mert az akár erkölcsi alapon is igazolást kereső terrorizmus valamint az ész produktumaival összeforró atombomba és klónozási technikák a hatalom eddig ismeretlen arculatát fedték fel és így új, ismeretlen kihívásokat állítottak a jog és a politika elé. Ezért a legfontosabb kérdés az, hogy találunk-e olyan hatékony erkölcsi evidenciákat, amelyek képesek a világtársadalom féktelen erői által támasztott kihívásoknak megfelelni. A természetjog eszméje Ratzinger vélekedése szerint e feladatra már nem alkalmas, mivel az alapjául szolgáló természet eszméjét az evolúció elmélete darabokra törte. A természetjog legjelentősebb modern vetületét, az emberi jogok rendszerét az emberi kötelességekkel és az ember határaitól szóló tanítással lehetne kiegészíteni és így az emberiség talán pontosabban tudatára ébredhetne napjaink világában betöltött szerepének.

Az előbbieken említett, és az új kihívások kezeléséhez szükséges hatékony etikai evidenciákat két irányból lehet megközelíteni, érvel Ratzinger. Elsőként fel kell ismernie az emberiségnek, hogy az észnek is vannak patológikus tünetei, az ész hübrisze az atombombához és az ember termékként való előállításához vezetett. Ezért az észnek is meg kell hallgatni a vallás szavát ugyanúgy, ahogy a vallásnak is újra meg újra meg kell tisztulni az ész isteni fényénél. Másfelől el kell azt ismerni, hogy a Nyugat két nagy kultúrája, a keresztény hit és a szekuláris racionalitás – bármennyire is nagy hatással voltak és vannak a világ kultúráira – nem egyetemes jellegűek. Ezért a többi kultúrkörre is figyelmet kell fordítani – az iszlámot, a hinduizmust és a buddhizmust illetve a különféle törzsi kultúrákat említi –, és be kell vonni őket „egy

⁵ J. HABERMAS – J. RATZINGER i. m. 81. és köv.

olyan többszólamú kölcsönösség kísérletébe, amelyben megnyitják magukat a hit és ész lényegi kölcsönviszonya iránt.”⁶ Ennek az interkulturális párbeszédnek következményeként az emberiség e zavaros korban talán újra megtalálhatja azokat a lényeges értékeket és normákat, amelyek, mivel minden ember közös lényegét alkotják, valóban képesek „összetartani a világot.”

Az előbbieken rendkívül tömören ismertetett párbeszéd egyelőre még felmérhetetlen hatású az európai és az egyetemes civilizáció szempontjából. A két mértékadó gondolkodó, bár egy lényeges ponton – a jog etikai megalapozását tekintve – nem ért egyet, olyan konklúziókat fogalmaz meg, amelyek akár forradalminak is tekinthetők. Az, hogy Habermas elismerte a vallásos értékek szerepét a modern államiság megalapozásában, és vallási igazságpotenciáloknak az osztársadalmi diszkusszióba történő bekapcsolására biztat, mérföldkő lehet Európa szekuláris kultúrájának szemszögéből. Ezzel párhuzamosan Ratzinger bíboros interkulturális párbeszédre biztató állásfoglalása az egész emberiségben közös etikai vonatkozások felfedezése érdekében új távlatokat nyithat a keresztény gondolkodás számára. A legfontosabb e vitában azonban mégis az, hogy a két gondolkodó olyan megoldásokat javasol korunk aggodalmakra okot adó jelenségeinek megszelídítésére, amelyek a két európai kultúra – keresztény hit és szekuláris racionalitás – valódi, bár eltérő mértékű, szintézisén alapulnak. Ez pedig a két kultúrkör között fennálló, vélt vagy valós ellentétek csökkentéséhez járulhat hozzá, és így talán segíthet Európa egykor még létezett, közös szellemi örökségének újrafelfedezésében.

Európa népe vagy népek Európája?

*Demos-vita az európai demokrácia tükrében*¹

LÁNCOS PETRA LEA
doktorandusz

Mára majd minden magára valamit adó európa-jogász megvádolta az Európai Uniót híres-hírhedt demokrácia deficitjével;² ehhez képest csekély számú szerző mutat rá arra, hogy az Európai Uniótól, mint jogilag, politikailag is nehezen megfogható entitástól nem feltétlenül kellene az állami demokrácia – eleve államonként meghatáro-

⁶ J. HABERMAS – J. RATZINGER i. m. 90.

¹ MICHIEL BRAND: Affirming and Refining European Constitutionalism: Towards the Establishment of the First Constitution for the European Union. *EUI Working Paper Law No. 2004/2*.

² „A probléma könnyűszerrel meghatározható: míg a hatáskörök európai szintre utalása révén az EU feladatkörei és döntéshozatali hatáskörei radikálisan felduzzadtak, addig ezzel a tempóval a szűk nemzetállami kereteken túlmutató demokratikus eljárási formák nem tudtak lépést tartani.” MARCUS HÖRETH: Das Demokratiedefizit lässt sich nicht wegreformieren. Über Sinn und Unsinn der europäischen

zott és változatos – attribútumait számonkérnünk,³ és előbb inkább saját házunk táján (értsd: állami berendezkedésünkben) kellene rendet teremtenünk,⁴ mielőtt szellemi csapatainkat Brüsszel ellen küldjük. Ezen a vonalon továbbhaladva, ha elfogadjuk azt, hogy meddő kísérlet volna a (tag)állami demokráciák – és egyáltalán, melyik? – vonásait egy az egyben exportálni az Unió rendszerébe, ugyanakkor fenntartjuk a ‘demokratikus’ Unió iránti igényünket: milyen *sui generis* (mert mint minden, ami uniós, a demokráciája is *sui generis* kell, legyen!) demokráciát találjunk ki számára?

Eddig tehát az uniós demokráciát érintő ős-vita lényege. Az idevágó jogirodalomból megtudhatjuk, miye nincs az Uniónak: demokratikus legitimitációja, ‘valódi’ európai pártjai, átlátható döntéshozatali mechanizmusai, megfelelő emberi jogi garanciái stb., és mi az, amiye van: bonyolult, titkos-titokzatos eljárásai, túlsúlyos ‘kormányzata’ és óriási politikai hátraléka ‘állampolgárai’ felé. Egyes szerzők felismerték, hogy az uniós demokrácia problémakörét a gyökerénél, azaz az ún. demos problémakörénél kell kezelni, vagy azért mert ‘európai demos’ nem létezik; vagy azért, mert eleve nem is létezhet; vagy pedig azért, mert létezik ugyan, de mégsem olyan, mint ‘egy nemzeti’. Mivel „*nincsen demokrácia demos nélkül*”⁵, központi kérdés, hogy van-e egyáltalán európai demos, vagy csak különböző (nemzetállamokba tömörült) népek Európát (földrajzilag többé-kevésbé) lefedő együttműködéséről van szó? És egyáltalán, mi kell a demos-hoz? Mítől demos a demos?

I. ^{TM}EU: Márkahűség, mint demos formáló erő?

Először is tisztáznunk kell, hogy az európai állampolgárok összessége nem egyenlő, illetve nem feltétlenül egyenlő az európai demos-szal. Weiler az európai állampolgárság intézményének létrehozását⁶ modernkori *panem et circensis*-nek minősíti: „[A]z Unió menedzserek termékévé vált, akik megrettenve a fogyasztók⁷ elégedetlenségétől, már-

---

Verfassungsdebatte. *Internationale Politik und Gesellschaft* 2002/4. 14. Az Európai Unió demokrácia deficitjével kapcsolatban ld.: MARCUS HÖRETH: The Trilemma of Legitimacy–Multilevel Governance in the EU and the Problem of Democracy – Discussion Paper, C 11. *Zentrum für Europäische Integrationsforschung (ZEI)*, 1998.; SVEIN S. ANDERSEN – KJELL A. ELIASSEN: *The European Union: How democratic is it?* London: Sage, 1996.; BRIGITTE BOYCE: The Democratic Deficit of the European Community. *Parliamentary Affairs* 1993/46.; KARL-HEINZ NEUNREITHER: The Democratic Deficit of the European Union. *Government and Opposition* 1994/29.; CHRONOWSKI NÓRA: A demokrácia. *Európai Alkotmányjog – Tanulmányok az európai integráció alkotmányossági kérdései köréből*, Európai jogi Füzetek, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002.

³ ANDREW MORAVCSIK: In Defense of the „Democratic Deficit”: Reassessing Legitimacy in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 40/4 (2002. November), Oxford.

⁴ És valóban, MORAVCSIK meggyőzően szemlélteti, hogy az Európai Unió működésében sokszor átláthatóbb, racionálisabb és egészében véve demokratikusabb, mint a tagállamok megfelelő eljárásai és működése. „Persze, de hát inkább megbízom a saját képviselőimben és közigazgatásomban, mint egy olyan rendszerben, ahol franciák, olaszok, szlovákok is részt vesznek! Vajon mit ferralnak a hátunk mögött?” – mondaná az ember. Akár érthető is a nemzeti szuverenitáson nevelkedett lelkek berögzült gyanakvása az idegenekkel szemben, hiszen a korlátozott, ámde mégiscsak „közös kormányzás” óriási kihívást jelent a – nehezen kiirtható vagy kiirthatatlan? – politikai prekonceptiókkal szemben.

⁵ CLEMENT FATOVIC: The Constitution of a European Demos – Presentation for Workshop. In *The New Face of Europe II*. University of Florida, 2005., 2.

⁶ Ld. Európai Unióról szóló szerződés, 8. cikk.

⁷ Értsd: tagállamok állampolgárai.

kafejlesztésbe fogtak. Az állampolgárság és az azzal összefüggő 'jogosultságok' arra szolgálnak, hogy új arculatot nyújtsanak a terméknek (hiszen tartalmilag nagyon keveset nyújtanak), és a fogyasztók számára még vonzóbbá varázsolják a terméket azért, hogy megerősítsék kötődéseiket kedvenc márkájuk iránt."⁸ Azaz, az uniós állampolgárságnak nagyobb a füstje, mint a lángja: jól hangzik, de keveset tesz hozzá a már eleve meglévő jogosultságokhoz, illetve az 'állampolgárainak' nyújtott⁹ szerény politikai jogok nem teszik aktív *citoyen*-né, politikai ágenssé Európa állampolgárait. Weiler arra következtetésre jut, hogy a Szerződés Urai abból a célból alkották meg az európai állampolgárság intézményét, hogy az „megerősítse és kézzelfoghatóbbá tegye az egyén Unióhoz tartozásának érzetét; másodsor pedig, az állampolgárság olyan polgári jogokat ruház az egyénre, melyek az Unióhoz kötik”.¹⁰ Ám egy tartalmilag kiüresített, megcsúfolt 'állampolgárságtól' várják, hogy „érzelmi és pszichológiai” kötődést hozzon létre az Unió irányában. Jó példa az 'állampolgárság', mint tipikusan államisághoz kötődő intézménynek az Unióba való exportálása arra a fejetlenségre, ami az Unió jogi természetete körül uralkodik. Ugyanakkor felmerül a kérdés, elvárhatjuk-e, hogy uniós kérdésekben minden esetben új terminológiát alkalmazzanak a szerződés urai, amikor csak továbbfejlesztik az 'uniós építményt' (azaz ismét: amikor *sui generis* intézményeket hoznak létre)?¹¹ Vagy inkább: fogadjuk el, hogy bevett fogalmaink az európajog keretében értelmezhetetlenek, azoknak saját, 'közösségi értelmük'¹² van. Ebben az összefüggésben az is elgondolható, hogy az európai állampolgárság,¹³ az európai demos nem ugyanaz (csak nevében), mint aminek első pillantásra – azaz hagyományos fogalmaink értelmében – látszik, így attól nem is várjuk ugyanazt, mint nemzeti megfelelőjétől. És valóban, szükségszerű-e, hogy az európai fogalmak és intézmények a nemzeti fogalmak és intézmények egyszerű európai tükröződései, leképeződései legyenek?¹⁴

II. Miért nincs európai demos?

Az európai demos tagadóinak csapata (*esszencializmus*)¹⁴ abból indul ki, hogy a nép „szervesen képződött, etnikai, kulturális közösség, [...] melyet nagyfokú homogenitás

⁸ JOSEPH H. H. WEILER: *The Constitution of Europe – To be a European Citizen: Eros and Civilization*. Cambridge University Press 1999. 333.

⁹ mintegy *kegyként* nyújtott státus, ld: WEILER i. m. 334.

¹⁰ WEILER i. m. 333.

¹¹ Ld. ugyanezt a kérdést az európai 'alkotmány' fogalmával kapcsolatban, V. GISCARD D'ESTAING: *Introductory Speech by President Valéry Giscard d'Estaing to the Convention on the future of Europe*, 26 February 2002., Ld. még: STEFAN GRILLER: *The Constitutional Architecture*. in www.ecsanet.org/post_nice/contributions/GRILLER.doc

¹² A közösségi jog saját fogalmairól és értelméről ld. Hoekstra (née Unger) v. Bestuur der Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten ügy. in *ECR* [1964] 177, 184. Ld. még: Varga Csaba a jog (jogintézmény) nyelvi kifejezéséről: „Mint objektiváció, adott szöveghez köti, ugyanakkor értelmezés függvényévé teszi.” VARGA CSABA: *A jog társadalomelmélete felé*. 1999. 112.

¹³ A 'polgárság' szó (azaz a zavaró 'állam-' elhagyása) szintén problematikus.

¹⁴ Ezzel kapcsolatban ld. NEIL WALKER: *Postnational constitutionalism and the problem of translation*. In J. H. H. WEILER – MARLENE WIND: *European Constitutionalism Beyond the State*. Cambridge University Press 2003. 27.

jellemez.¹⁵ Grimm szerint az uniós állampolgárok kollektív identitástudatának alulfejlettsége, nyelvi sokszínűsége, illetve az a tény, hogy uniós szinten hiányoznak az európai állampolgárok és uniós intézmények közötti közvetítő-mechanizmusok eleve megakadályozza, jobb esetben csupán megnehezíti az európai demos kialakulását.¹⁶ Állam és nép eszerint tehát egymásra utalt és éppen ezért egymástól elválaszthatatlan két jelenség, mert: valamilyen nép¹⁷ vagy lakosság (ami óhatatlanul valamely nép vagy népek része vagy összessége) az állam létének előfeltétele,¹⁸ ugyanakkor a nép(ek) természetes közege az állam, hiszen: „[a]z egyes Államok népei mind kiindulópontjai az ezen népekhez kötődő államhatalomnak. Az Államnak [...] olyan saját cselekvési területekre van szüksége, ahol az adott nép [...] a politikai akaratformálás folyamatában artikulálhatja magát, abból a célból, hogy jogi úton fejezze ki azt, ami ezt a népet (kisebb vagy nagyobb mértékű homogenitásában) szellemileg, társadalmilag és politikailag összeköti.^{19,20} Azaz, a jogalkotás minden egyes aktusa mintegy ‘reprodukálja’ a nép identitását. Lindahl szerint azonban egy jogi norma nem csupán megismétli azt, ami egy adott nép identitását kiteszi, hanem egyszersmind újraalkotja azt (*konstruktivizmus*)²¹. Ezáltal a jogalkotás egyszerre fejezi ki és formálja át egy nép identitástudatát.²² Vagyis az identitástudat nem egy lezárt, változhatatlan jelenség. Ebben az értelemben az európai szintű jogalkotás is lehet identitástudat-teremtő tényező.

Beierwaltes szerint uniós szinten azonban hiányzik az un. *public sphere*, azaz nincsen meg az az ‘európai nyilvánosság’, melyben az európai demos politikailag „artikulálhatja magát” – és ennek legnagyobb mértékben a nyelvi akadály szabja gátját. Mivel az ember a kommunikáció folyamatában határozza meg, fejezi ki identitását, egy adott társadalmat maga a kommunikáció – útján megvalósult társadalmi vita, akaratformálás – kovácsol politikai egységbe.²³ Ide kapcsolódik Gángó meglátása is: „Az EU egyik fő erkölcsi elve a közös európai szolidaritás [...]. A szolidaritás elve a társadalomban azt mondja ki, hogy a társadalom tagjainak alapvető érdekei, amelyek

¹⁵ BRAND i. m. 7.

¹⁶ DIETER GRIMM: Does Europe need a Constitution? *European Law Journal* 1995/1. 282. 292-297.

¹⁷ Már a ‘nép’ fogalmának meghatározása is nehézséget okoz! „Tulajdonképpen szociológiai és politikai tény szimbolizál a nemzet vagy nép, mint a lakosság bizonyos fokú homogenitásának kifejeződése. A nemzetnek nincs egységes fogalma. A szubjektív koncepció szerint szükséges és egyszersmind elégséges, ha az azt alkotó egyéneket áthatja az együttélés akarata. Az objektív koncepció szerint a nemzet léte valós tényezőkön nyugszik: történelmi közösség, származási, nyelvi, kulturális stb. közösség.” in: NGUYEN QUOC DINH – PATRICK DAILLIER – ALAIN PELLET – KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 207.

¹⁸ *uo.* 206.

¹⁹ Maastricht judgement. Bundesverfassungsgericht. in *BVerfGE* 1993/89.155. (saját fordítás)

²⁰ A Bundesverfassungsgericht szerint tehát a nép identitástudatának történetileg meg kell előznie ezen identitás jogi normákban történő kifejezését. „A közösség identitásának jogi normákban történő kifejezése tehát annyit tesz, mint reprodukálni a nép identitását meghatározó értékeket.” HANS LINDAHL: European Integration: Popular Sovereignty and a Politics of Boundaries. *European Law Journal* 2000/6. 239.

²¹ BRAND i. m. 10.

²² LINDAHL i. m. 239.

²³ ANDREAS BEIERWALTES: Sprachenvielfalt in der EU – Grenze einer Demokratisierung Europas? *ZEI Discussion Papers* C5. 1998.

a túlélést segítik elő, közösek. [...] A szolidaritás hiányának egyik legfőbb oka az, hogy nem létezik (európai)²⁴ információ közösség.”²⁵

Vizsgáljuk meg tehát először az európai szintű információs közösség hiányának²⁶ problémáját. Az európai információs közösség és európai nyilvánosság, mint demos-formáló tényezők hiányát egyszerű volna nyelvi korlátokra visszavezetni, ámde ki vitathatná el Svájctól a svájci (többnyelvű) népet? Jóllehet, az egyes népek kollektív identitástudata a kommunikáció folyamatában formálódik, ám éppen Svájc példája mutathat rá arra, hogy az egyes identitástudatok rétegzettek²⁷ (német ajkú svájci és svájci állampolgár), és egy adott azonosulás (nyelvi, etnikai) nem feltétlenül zárja ki a másikat (politikai), hanem kiegészítheti azt (‘többes identitás’).²⁸ Így adott esetben a nép tagjai között létrejött szolidaritás nyelvi akadályok esetén is elgondolható.²⁹

Scharpf szerint a politikai folyamatokban meghatározott prioritások legitimitása abból fakad, hogy azok a nép valódi akarátát tükrözik.³⁰ Egy demokratikus rendszerben a kisebbségben maradtak mindig számíthatnak arra (éppen politikai részvételi lehetőségeik nyomán), hogy legközelebb ők kerülnek többségbe és határozzák meg a politikai prioritásokat, valamint „egy országon belüli kollektív identitástudatnak köszönhetően az egyének személyes megfontolásait megelőzi a közösség tagjai közötti szolidaritás”. Ez a fajta szolidaritás Scharpf szerint uniós szinten nem létezik, így nem is beszélhetünk európai demokráciáról,³¹ sőt, éppen az európai integráció hat hátrányosan a tagállamok demokratikus folyamataira.³²

²⁴ A beszúrás utólagos!

²⁵ GÁNGÓ GÁBOR: Az egydimenziós polgár – A magyar politikai közösség EU-érettségéről. *Európai Tükör* 2005/2. 14.

²⁶ Ennek leküzdésére dicséretes kezdeményezés pl. az ARTE vagy a Euronews televíziós csatornák, európai információs vonalak, uniós intézmények honlapjai stb., melyek azonban szintén nem adnak (és nem is adhatnak) megoldást az Unió nyelvi sokszínűségéből eredő problémájára.

²⁷ Éppen ezt a ‘rétegzettséget’ fejezi ki a többnyelvű (demokratikus) államokra jellemző föderális struktúra. Az Európai Unió föderális irányú továbbfejlesztésének kérdése kezdetektől fogva jelen volt az idevágó jogirodalomban. Ezzel kapcsolatban ld. MICHAEL BURGESS: *Federalism and the EU: Buildings of Europe, 1950–2000*. Routledge, 2000.

²⁸ WILFRIED LOTH: Europäische Identität in historischer Perspektive. *ZEI Discussion Paper* C113, 2002.

²⁹ Miként az kiemelt célként is szerepel a ‘Szerződéstervezet egy európai alkotmány létrehozásáról’: I-3. cikk (Az Unió céljai).

³⁰ Mivel azok meghatározására demokratikus folyamatok eredményeképpen került sor, ld.: ‘In-pút legitimitáció’. CRISTIANO BEE – VALERIA BELLO: *A European model of public sphere: towards a networked governance model*. Italian Political Association Society Annual conference. Padova 15–17 September 2004. 2.

³¹ Weiler ezt a következőképpen fejezi ki: „Még az egyes politikai közösségekben is köteles a kisebbség elfogadni a többségi döntéseket. Miért mondom tehát, hogy egy kibővített, integrált politikai közösségnek, amelyben egy ugyanennyire érvényes többségi szabály uralkodik, mégis csökken a demokratikus jellege? Ez a demokrácia-elmélet egyik legfogósabb kérdése. Mi határozza meg annak a politikai közösségnek határát, amelyben a többségi elv még alkalmazható? Elméleti válasz nem létezik erre a kérdésre. Hosszú-távú, nagyon hosszú-távú tényezők, úgy mint a politikai kontinuitás, a társadalmi, kulturális és nyelvi hovatartozás, valamint a közös történelem adhatják meg erre a választ. Nem egy tényező vonja meg a határokat; inkább azt mondhatnók, hogy azokat több, vagy mindegyik tényező befolyásolja. Az emberek a demokrácia többségi elvét abban a politikai közösségben fogadják el, melyhez úgy érzik, ők is kötődnek.” JOSEPH H.H. WEILER: *The Constitution of Europe – The Transformation of Europe*. Cambridge University Press, 1999. 83.

³² FRITZ W. SCHARPF: *Community and Autonomy Multilevel Policy-Making in the European Union*. In RSC Fiesole: European University Institute, 1994.

A szolidaritás a közös érdekek felismerésében és ennek nyomán egy közös sors együttes alakításában, egy közösen tételezett cél együttes elérésére való törekvésben valósul meg.³³ Ennek nyomán különböző *szolidaritásközösségek* képzelhetők el, melyeknek rendezőelve mindenekelőtt a közösnek tekintett érdek lesz. Jó példa lehet a szolidaritásközösségek sokszínűségére az önkormányzat, mint helyi vagy regionális szolidaritásközösség, illetve egy transznacionális szakmai szövetség, mint professzionális szolidaritásközösség. Elméletben végtelen számú és típusú szolidaritásközösség lehetséges. Nyilvánvaló, hogy természetükből adódóan az egyes szolidaritásközösségek különböző intenzitású szubjektív kötődéseket hoznak létre egy-egy csoport irányában, azonban ezek a kötődések nem (feltétlenül) zárják ki egymást. Az egyén tehát több közösségnek is tagja, melyekhez kisebb-nagyobb mértékben kötődik. Elfogadja az adott közösségek szabályait, mert részt vett azok kialakításában³⁴ és mert azok egy közös cél elérését szolgálják.

Ám a demos-tagadók érveinek talán leggyengébb pontja éppen a nép szempontjából megkövetelt *homogenitás* mértékének határozatlanságában rejlik: vajon mikor tudjuk, hogy eléggé ‘homogén’ az emberek egy adott közössége ahhoz, hogy népnek hívhassa magát? És pontosan mely tényezők tekintetében követelünk meg *bizonyos fokú* homogenitást? Ezen elméleti bizonytalanságok elkerülése végett nem volna-e hát célravezetőbb funkcionálisan megközelíteni a kérdést: nép tehát az, ami népként viselkedik. Népként viselkedik³⁵ az a csoport, ami népnek hívja magát, és azt kívánja, hogy népként ismerjék el: vagyis egyfajta *akaratlagosság*³⁶ is feltételez az összetartozás-tudat mögött. „A polgárok nemzetét nem szabad összetéveszteni a közös leszármazáson, nyelven és történelmen alapuló közösséggel. Ez a téves megközelítés ugyanis nem képes megragadni a polgári nemzet akaratlagos jellegét, azt a kollektív identitást, ami nem független [...] attól a demokratikus folyamattól, amelyben az létrejött. A ‘nemzet’ eme polgári felfogása az etnikai felfogással szemben jól tükrözi az európai nemzetállamok tényleges történeti formálódását, valamint azt a tényt, hogy a demokratikus állampolgárság absztrakt, jogi úton kialakított szolidaritást hoz létre idegenek között”.³⁷ Mindezek alapján a szakirodalom különbséget tesz a ‘sűrű’ (nemzeti) demos, valamint a ‘laza’ (polgári-politikai) demos³⁸

³³ Nem véletlen hát, hogy a tagállamok közötti szolidaritás elve kiemelkedő jelentőséggel bír az Európai Unióban: EKSZ 2. cikk (Alapelvek), EUSZ preambulum: „[...] azzal az óhajjal, hogy történelmüket, kultúrájukat és hagyományaitak tiszteletben tartva elmélyítsék a népek közötti szolidaritást” – azaz a szerződés urai úgy látták, eltérő kulturális és történelmi háttér esetén is elképzelhető az európai népek közötti szolidaritás.

³⁴ Közvetve, vagy közvetlenül – pl. részvénytársaságban a részvényes arányos szavazati jogaival élve vesz részt a cég (és saját) jövőjének alakításában; a családban kialakult iratlan szabályok létrehozásában eltérő mértékben minden családtag részt vesz stb.

³⁵ Csak az élet tudja igazolni, hogy mely csoportok képesek hatékonyan együttműködni, magukat népként artikulálni és elfogadtatni.

³⁶ Az Európai Alkotmánytervezés I-60. cikke az Unióból való önkéntes kilépésről egyben arra is utal, hogy a tagállamok saját akaratukból, önként vesznek részt az európai integrációban, melyből azonban akár ki is léphetnek...

³⁷ JÜRGEN HABERMAS: Why Europe needs a Constitution. *New Left Review* 2001/11. (szeptember/október) 5.

³⁸ NEIL MACCORMICK: Democracy, Subsidiarity and Citizenship in the European Commonwealth. *Law and Philosophy* 1997/16. 341.

között, mely két jelenség nem kizárja, hanem inkább kiegészít(heti) egymást³⁹. Európai szinten tehát egyre nagyobb számú 'sűrű' demos állhat össze 'laza', európai demos-szá.⁴⁰

III. Miért ne lehetne európai demos?

A demos jellemzője európai kontextusban tehát nem feltétlenül és nem kizárólag a közös történeti gyökerekben, a nyelvi homogenitásban vagy kulturális egységében keresendő; az európai demos elsősorban és jellegénél fogva *politikai* természetű jelenség kell, hogy legyen. Az európai demos-t „polgári-politikai feltételekkel kell elképzelnünk, amely nem közös etnikum és/vagy kultúra alapján, hanem közös értékek, a jogok és társadalmi kötelezettségek közös felfogása és a nemzeti különbségeken túlmutató közös, racionalitáson alapuló szellemi kultúra nyomán áll össze”.⁴¹ Fatovic magát az európai Alkotmányszerződést tekinti demos-teremtő tényezőnek: „egy alkotmány nem csupán a kormányzat hatásköreit [...] határozza meg, hanem azt a népet is, melynek ez a rendszer sajátja. [...] Az alkotmány nem csupán a politikai hatalom korlátait írja le, de egyben meghatározza a politikai tagság korlátait is. [...] Az alkotmány a személyek politikai közösség létrehozására irányuló megállapodása (...)”.⁴² Az európai demos tehát mindenekelőtt politikai közösség, melynek tagjai politikai részvételi mechanizmusok igénybevételével biztosítanak legitimitást egy adott politikai rendszernek. Az európai demos leírható *kiterjedt szolidaritásközösségként* is, mely közös, az Alapszerződésekben célként tételezett⁴³ érdekeinek előmozdítására törekszik. Ebben az értelemben most is beszélhetünk európai demos-ról, hiszen (szerény) politikai részvételi lehetőségek uniós szinten már most is rendelkezésre állnak.⁴⁴

Természetesen nem véletlen, hogy mégis földrajzilag, kulturálisan és történelmi összefonódottságukban egymáshoz közel álló államok tudtak hatékonyan az integráció mind szorosabb útjára lépni. Ezeket a tényezőket nem szabad alábecsülni, hiszen éppen ezek teremtették meg az európai integráció táptalaját, erre van figyelemmel az EUSZ 49. cikke is, miszerint kizárólag európai államok⁴⁵ csatlakozhatnak az Unióhoz.

³⁹ Ugyanerre ld. „ethnos” és „demos” megkülönböztetése: „Ellentétben az »ethnos«-szal, mely egy elképzelt, politika előtti, közös leszármazáson és rokonságon alapuló közösséget jelöl, a »demos« fogalma meghatározott, közös politikai eszmék és elvek köré szerveződött politikai közösségre utal.” FATOVIC i. m. 2.

⁴⁰ Ezt az új, laza, európai demost „suprademos”-ként is jelölhetjük. Ez egy multikulturális, soknyelvű demos, mely a tagállamok demos-aiból szerveződött, akaratlagon, közös értékek mentén, közös célok elérése érdekében. (Dr. Boytha Györggyel folytatott konzultáció alapján).

⁴¹ JOSEPH H. H. WEILER: Does Europe Need a Constitution? Demos, Telos and the German Maastricht Decision. *European Law Journal* 1995/1. 219.

⁴² FATOVIC i. m. 5.

⁴³ Ugyanakkor mindenképpen fokozta volna – a végül kudarcot vallott – az Unió 'szerződéses alkotmányának' legitimitását, ha azt minden tagállamban (vagy uniós szinten) népszavazásra bocsátották volna. Alkotmányszerződés hiányában „alkotmányként” továbbra is az Európai Közösségek Bírósága által a Közösség „Alkotmányos Chartájának” minősített alapszerződések működhetnek; ld. Parti Ecologiste „Les Verts” v. Parliament (C-294/83).

⁴⁴ EKSZ 19. és 21. cikk.

⁴⁵ Az azonban, hogy mely államokat tekinthetünk európainak, nem minden esetben egyértelmű!

Az európai integráció alapját és kiindulópontját azok a közösnek tekintett elvek képezik, melyeket az alapszerződések tételeznek és amelyeket minden tagállam (magáénak és egyszersmind magára kötelezőnek) elfogadott.⁴⁶ Ezek az alapelvek képezhetik azt a *Grundnorm*⁴⁷-ot, melyre az európai identitás és jogalkotás épül. Az európai demokrácia alapja tehát egy értékközösséget és szolidaritásközösséget vállaló demos, melynek identitása „[...] – miként is lehetne másképp? – a pluralizmus. [...] Egy európai identitásban hinni egyet jelent annak kikényszerítésével. [...] Európa polgárai majd maguk választják meg 21. századukat.”⁴⁸

– BESZÁMOLÓ –

Közös úton

Beszámoló „A magyar nemzetközi magánjog az uniós csatlakozás után” című konferenciáról

SZABÓ SAROLTA
egyetemi tanársegéd

Az érdekes és sok szempontból új perspektívát adó *főreferátumot Dr. Brávác Ottóné, az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Főosztályának vezetője* mondta el, többek között a Főosztály munkájáról, a legfrissebb uniós és hazai jogalkotási tervekről, teendőkről.

Jelen cikk terjedelme nem teszi lehetővé az ülés teljes anyagának publikálását, ennél fogva a krónikás – a kialakult tudományos vitákat e helyütt mellőzve – inkább a jogászok, joghallgatók informálására törekedett, mivel a gyakorlatban tájékozatlanság uralkodik a nemzetközi magánjog egyes újabb kérdéseit illetően, holott *e diszciplína szerepe, jelentősége napjainkra rendkívül megemelkedett.*

A Főosztályvezető Asszony előadását a *Nemzetközi Magánjogi Főosztály feladatai sajtós kettősségének bemutatásával* kezdte, ugyanis az részben bizonyos *kodifikációs feladatokat* lát el, részben *ügyintézés* folytat (magyar jogszabályok, két- és többoldalú

⁴⁶ Ld. még: „Az identitás alapja tehát olyan közös értékekben való megegyezés, melyek az egyenlő jogok illetve a mássághoz való jogon alapuló politikai kultúra csíráit mutatják fel. Eszerint tehát az európai polgár identitása a közös értékeket kifejező jogban, és nem egyfajta feltételezett homogenitásban gyökerezik.” INGOLF PERNICE: *Multilevel Constitutionalism and the Treaty of Amsterdam: European Constitution-Making Revisited?* *Common Market Law Review* 1999/36. 703.

⁴⁷ LINDAHL szavaival élve; BRAND i. m. 12.

⁴⁸ MARIO BIFULCO: *In Search of an Identity for Europe. ZEI Discussion Paper C 23, 1998. 28.*

nemzetközi szerződések, Európai Közösségi rendeletek alapján). Az ügyintézési feladatkör keretében: eljár külföldi gyermektartási ügyekben, jogellenes gyermek elviteli ügyekben (akár Magyarországról viszik jogellenesen külföldre, akár külföldről hozzák jogellenesen hazánkba a kiskorúakat), hitelesítéseket, felülhitelesítéseket végez, egyéb jogsegély ügyeket (bizonyítás felvétel, megkeresések, kézbesítés) intéz. A konkrét ügyek száma az elmúlt másfél évben ugrásszerűen megemelkedett, ami azt jelzi, hogy a nemzetközi magánjog jelentősége nagymértékben megnövekedett. Ez utóbbi a nemzetközi kapcsolataink kiszélesedésének köszönhető. A folyamatban lévő feladatok közül Brávác Ottóné kiemelte a *Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia egyes egyezményeihez történő csatlakozást*. E tekintetben jelenleg öt egyezmény érintett. Bár a '80-as évek közepén Magyarország ismét bekapcsolódott a szervezet munkájába, ennek ellenére a legutóbbi időkgig összesen csupán négy hágai egyezménynek tagja hazánk (perjogi egyezmény, gyermektartásdíj fizetési kötelezettség tárgyában hozott határozatok végrehajtásáról szóló egyezmény, gyermekelviteli egyezmény, diplomáciai hitelesítést felülhitelesítés mellőzését lehetővé tevő egyezmény).

A közelmúltban öt egyezménnyel kapcsolatban történtek előrelépések, sőt közülük kettő tekintetében már bekövetkezett a csatlakozásunk, melyek „A polgári és kereskedelmi ügyekben külföldön keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok belföldön történő kézbesítéséről szóló hágai egyezmény” (1965, továbbiakban: Kézbesítési egyezmény), valamint „A polgári és kereskedelmi ügyekben külföldön történő bizonyítás felvételéről szóló hágai egyezmény” (1970, továbbiakban: Bizonyításfelvételi egyezmény). A két egyezmény különösen jelentős, mert belőlük nőtt ki, alapjukon fejlesztették tovább az 1348/2000 és a 1206/2001 EK rendeleteket. Ez azért fontos – tette hozzá az előadó –, mert a magyar igazságszolgáltatásnak nem a régi, 1954-es Hágai Perjogi Egyezmény alapján kell eljárni, mely ugyan egyben kézbesítési és bizonyítás felvételre is lehetőséget ad, de egy bonyolult, hosszadalmas diplomáciai utat tesz kötelezővé. Az 1965-ös és 1970-es hágai egyezmények alapján egyfelől nincs szükség diplomáciai út igénybevételére, sőt a Kézbesítési egyezmény lehetőséget ad arra, hogy a bíróságok akár közvetlenül kézbesítsék egymásnak a periratokat, másfelől olyan formanyomtatványokat, technikai újdonságokat vezet be, amelyeket egyébként a rendelet is alkalmaz. Egy harmadik jelentős összetevője az egyezményeknek, hangsúlyozta Brávác Ottóné, hogy Magyarországnak egyszerre nagyszámú olyan országgal is lehetősége nyílik szerződéses alapon jogsegély-forgalmat (az iratok kézbesítésére, bizonyítás felvételre) folytatni, amelyekkel eddig nem, vagy elavult jogsegélyszerződése volt. Ilyen új szerződéses kapcsolat jött létre: az USA-val, Japánnal, Koreával. Régi szerződéseket vált fel az 1938-as magyar-brit szerződés helyébe lépve Kanada és Ausztrália vonatkozásában. A legnagyobb előnye pedig a Kézbesítési egyezménynek, hogy az alperes fokozott védelmét biztosítja.

„A szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködés, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló hágai egyezmény” (1996) ismét példát nyújt arra, hogy egy hágai egyezmény továbbfejlesztéséből lesz európai közösségi rendelet. A Brüsszel II (bis) rendeletnek és az 1996-os hágai egyezménynek a jelentősége több irányú. Ugyan nem fogják át az egész családjogot, ám felölelik a házassági ügyeket és a gyermekkel szembeni szülői felelősségi kérdéseket. Az előadó tájékoztatójában kitért a két jogforrás viszonyára, ti. a hágai egyezményt harmadik országok, a Brüsszel

II (bis) rendeletet pedig az EU tagországok viszonylatában kell alkalmaznunk. Igaz – tártá fel az összefüggést – a Brüsszel II (bis) tárgyi hatálya valamivel szélesebb, mint a hágai egyezményé, hiszen ez utóbbi nem foglalkozik a gyermekelvitellel kapcsolatos kérdésekkel, mert azt egy külön hágai egyezmény tartalmazza. A Brüsszel II (bis) volt az egyike azoknak a közösségi rendeleteknek, amelyek bevezették az Európai Unióban, az ún. exequatur nélküli eljárás lehetőségét. Ennek azért van jelentősége, mert a nemzetközi jogban általános elv egy ítéletnek másik országban történő végrehajtásához, hogy a végrehajtás helye szerinti államban le kell folytatni egy eljárást (amelyet elismerhetővé nyilvánítási, vagy exequatur eljárásnak is neveznek) ahhoz, hogy megállapítsák, hogy a külföldi ítéletet olybá kell venni mint egy belső ítéletet és ennek megfelelően kell végrehajtani. A rendelet ezt vezette be a gyermekkel való kapcsolattartási ügyekben hozott határozatok tekintetében és bizonyos feltételekkel a gyermek feletti szülői felügyelettel kapcsolatos határozatok tekintetében. (Hasonlóan, mint az európai végrehajtási jogcím bevezetéséről a nem vitatott követelések tekintetében szóló 805/2004 Európai Közösségi Rendelet.) Tehát tulajdonképpen az ítélkező bírónak a felelőssége hogy az ítélet végrehajtható lesz-e. Ehhez szemléletváltásra van szükség, szögezte le a Főosztályvezető Asszony. Eddig a magyar bíróságnak, az ügyvédségnek nem kellett törődni azzal, hogy az ítélettel a pernyertes fél tud-e valamit kezdeni.

Megtettük a csatlakozási előkészületeket „*A nemzetközi örökbefogadások terén a gyermekek védelméről szóló hágai egyezmény*” (1993), valamint „*A bírósághoz való szabad fordulásról szóló hágai egyezményhez*” (1980). Ez utóbbinak azért van különös jelentősége, mert egyértelműen kimondja, hogy a jogi személyek esetében is van lehetőség a perköltség-biztosíték alóli mentességére (szemben a magyar szabályozással és gyakorlattal, mely csak a természetes személyek számára biztosítja a perköltség-biztosíték letétele alóli mentességet).

Ezt követően az *európai uniós jogalkotás* vonatkozó lépései kerültek górcső alá, hiszen az utóbbi években az európai, és általában véve a *polgári igazságügyi együttműködés jelentősen felértékelődött. Az Amszterdami Szerződés óta az Európai Alapszerződés* (ún. Grundgesetz) *65. cikke* foglalkozik jelenleg a polgári igazságügyi együttműködés témájával, a vízumok, menekültügy, bevándorlás és a személyek szabad mozgása című fejezetek keretében. (Az alkotmánytervezete külön fejezetben foglalkozik ezzel a témával (3. fejezet, 170. cikk).)

A nemzetközi magánjog klasszikus triásza: joghatóság, alkalmazandó jog, külföldi határozatok elismerése és végrehajtása, egységesen a polgári igazságügyi együttműködés területébe tartozik. Az európai nemzetközi polgári eljárásjog „keménymagja” lényegileg elkészült.¹ Ugyanakkor a *kollíziós jog területéről* még nem mondható

¹ Ezek a 44/2001 EK rendelet A polgári kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, a 1347/2000 EK rendelet A házassági ügyekben és a házastársaknak közös gyermekükkel szembeni szülői felelősséget érintő eljárásokban irányadó joghatóságról határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, ám utóbbit azonban a Brüsszel II (bis) azaz 2201/2003 EK rendelet 2005. március 1-jétől hatályon kívül helyezte, 1348/2000 EK rendelet A kézbesítésekről, 1206/2001 EK rendelet A bizonyítás felvételéről, 1346/2000 EK rendelet A fizetéseképtelenségi eljárásokról, 805/2004 EK rendelet Az európai végrehajtási jogcím bevezetéséről a nem vitatott pénzkövetelések tekintetében.

el, hogy ennyire előrehaladott lenne az egységes európai jog megteremtése, vázolta az előadó. A Brüsszeli Egyezmény létrehozásával már 1968-ban felmerült, hogy a közösségen belüli egységes joghatósági rendszer önmagában nem fogja a tagállamok eltérő belső jogának versenytorzító hatásait enyhíteni. Ti. amíg a tagállamok fórumai nem azonos jog alapján bírálják el a nemzetközi ügyeket, addig párhuzamos joghatóság esetén mindig fennáll a forum shopping lehetősége, amely befolyással van a piaci szereplők magatartására. A nemzetközi magánjog egységesítése terén a közösségekben elért első eredmény a *szereződéses kötelekre alkalmazandó jog meghatározásáról szóló Római Egyezmény* (1980) volt. A tendencia – ismertette Brávác Ottóné – mind a kollíziós jogi, mind a nemzetközi polgári eljárásjogi kérdésekkel kapcsolatban az, hogy az európai jogalkotás ezeken a területeken rendkívül intenzívvé vált az utóbbi időben. Egyrészt megpróbálják a polgári és családi jog utolsó fehér foltjaira vonatkozó egységes nemzetközi szabályozást előkészíteni. Megkezdődött a házasság felbontása valamint az öröklési jog egységesítésére vonatkozó rendelettervezetek kidolgozása, amelyek nemcsak joghatóság és elismerés-végrehajtás, hanem alkalmazandó jogi kérdésekre is ki fognak terjedni. Másrészt megtörtént a korábbi években évtizedekben kidolgozott nemzetközi magánjogi egyezmények közösségi rendeletté történő átalakítása. Ez utóbbi programba illeszkedik a Római Egyezménynek *közösségi rendeletté történő átalakítása*, annak korszerűsítésével. Ehhez kapcsolódik egy másik, már folyamatban lévő jogalkotási tárgykör, nevezetesen a *Róma II. rendelet kidolgozása*. Utóbbi szervesen kiegészíti a Római Egyezmény rendelkezéseit, mintegy kiterjeszti egységes kollíziós szabályozását a kötelmi jog egészére (ez a magyarázata annak, hogy az említett rendelet a közösségi szakzsargonban Róma II. elnevezéssel kerül említésre).

Ezek után a *Római Egyezmény egyes kérdéseinek elemzésére* került sor. Az Egyezmény alapvető elve a felek akarati autonómiája az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében, ennek megfelelően a szerződéses kötelmi jogviszony elsősorban annak az államnak a joga alapján bírálendő el amelyet a felek választottak. Így szinte korlátlanul lehetővé teszi a jogválasztást és annak módosítását is. Ennek fenntartása legalább annyira indokolt, mint a fogyasztói- és munkaszerződésekre vonatkozó korlátozások fenntartása. A Róma I. rendelet egységesen és átfogóan kívánja szabályozni a szerződéses kötelmi jogviszonyok nemzetközi magánjogát, azaz annak hatálya *valamennyi szerződéses jogviszonyra* kiterjedne. Ezáltal véget lehetne vetni annak a jelenségnek, hogy a nemzetközi magánjogi kollíziós normák a közösségi jogban „vadon nőnek” azaz a speciális területeket érintő közösségi rendeletek irányelvek gyakran tartalmaznak nemzetközi magánjogi kollíziós szabályokat. A Konferencián egyetértés mutatkozott abban a kérdésben, hogy szerencsés volna, ha a Róma I. és Róma II. rendelet-tervezeteket egységes rendeletté alakítanák át és ezáltal létrejönne egy egységes nemzetközi magánjogi kódex. Ezáltal elkerülhető lenne a szerződéses és deliktuális kötelmi jogviszonyok határterületén elhelyezkedő jogviszonyok (pl.: culpa in contrahendo) jogi minősítésének problémája is. Célszerű lenne a Római Egyezményben nevesített két szerződés típus speciális szabályainak a kiegészítése a biztosítási szerződésekre vonatkozó szabályokkal, ugyanis a biztosítási szerződésekre vonatkozó közösségi jogi normákat jelenleg különböző közösségi jogszabályok (rendeletek, irányelvek) szétszórva tartalmazzák, így indokoltnak tűnik ezen kollíziós

normák beépítése a Róma I. rendelet-tervezetbe, vagy legalább annak mellékletébe fel kellene sorolni utalásszerűen az ilyen kollíziós szabályokat tartalmazó közösségi jogszabályokat.

A szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra vonatkozó egységes kollíziós szabályok kialakítása a célja a Róma II. rendelet-tervezetnek. A tervezet kidolgozásába Magyarország 2004. júliusában kapcsolódott be. A tervezet a szerződésen kívüli kötelmi jogviszonyok vonatkozásában vezetne be egységes kollíziós szabályokat, polgári és kereskedelmi ügyekben amelyeket a bíráskodás fajtájára tekintet nélkül kellene alkalmazni. A tervezet kollíziós szabályai harmadik állam jogát is felhívhatják, a közösségen kívüli jogrendszerek nem jogállami jogszabályainak alkalmazását a tervezet közrendi záradékkal védené ki. A rendelet-tervezet két nagy csoportban kezeli a szerződésen kívüli kötelmeket, egyrészt a jogellenes károkozásból eredő kötelmi jogi jogviszonyokra, másrészt az egyéb szerződésen kívüli kötelmekre (jogalap nélküli gazdagodás, megbízás nélküli ügyvitel) terjedne ki a szabályozás. A jogellenes károkozásra irányadó általános kollíziós szabály mellett a rendelet külön nevesít speciális kapcsoló elveket az egyes főbb károkozási típusokra (pl.: környezet szennyezéssel okozott károk, termékfelelősség). Nem terjedne ki a rendelet hatálya egyebek mellett adó, vám és közigazgatási ügyekre. E rendelet-tervezet is – a Római Egyezményt követve – kizárná a renvoi-t, azaz a kollíziós szabályai által felhívott lex causae kizárólag az adott jogrendszernek a kérdéses életviszonyokat közvetlenül rendező anyagi jogi szabályait foglalná magába. A közrendi záradék értelmében a rendelet által felhívott jog alkalmazása megtagadható, amennyiben az eljáró bíróság államának közrendjével nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen lenne. Utóbbi rendelkezés főleg a biztosítási ágazat szorgalmazására került be a tervezetbe, figyelemmel a biztosítóknak az USA joga szerint kiszabható extrém összegű kártérítéstől való félelmére.

A polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés magyar belső jogi kéréseit a nemzetközi magánjogról szóló törvényerejű rendelet, a polgári perrendtartásról szóló törvény, valamint a bírósági végrehajtásról szóló törvény képezi. Az említett jogterületeken a magyarországi jogalkotás már hosszú ideje figyelembe veszi az EK jogalkotásának legújabb vívmányait. Felmerült, hogy célszerű lenne módosítani a nemzetközi magánjogi törvényerejű rendelet kötelmi jogi fejezetét is.

A tudomány és jogalkotás prominens képviselői azon egyszéggel búcsúztak – amely a rendezvény legkiemelkedőbb eredménye volt –, miszerint mindent megtesznek egy kodifikációs bizottság felállítására érdekében, hogy a nemzetközi kollíziós magánjog hazai szabályai Európa útjain helytálljanak.

– KÖNYVISMERTETÉS –

HORVÁTH ATTILA

A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon. Különös tekintettel a kereskedelmi jog európai fejlődésére.

Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005, 364. p., ISBN 963 7255 05 2

A kötet karunk Magyar Jogtörténet Tanszékének alapító oktatója, dr. Horváth Attila időt és fáradságot nem kímélő kutatómunkájának eredménye, amely munkát az ELTE ÁJK Doktori Tanácsa doktori (PhD) fokozattal ismert el. Az olvasó a felhasznált művek majd' kétezer bejegyzést tartalmazó listájának áttanulmányozása után csak elismeréssel adózhat a Szerzőnek, aki e műveket tudományos igénnyel feldolgozta, és alkotott egy olyan dolgozatot, amely egyedülálló a mai, de nem túlzás állítani, hogy az egész magyar jogtörténet-tudományban.

Annak ellenére, hogy a részvénytársaságok és a részvénytársasági joganyag magyarországi kialakulásának bemutatása a mű elsődleges célja, az alcímnek megfelelően e bemutatás a nemzetközi tendenciák figyelembe vételével és ismertetésével együtt történik, megfelelően egyrészt a magyar kereskedelmi jog klasszikus nagy alakjai által felállított mércének, másrészt a jelenkori kihívásoknak is. A szerző által nyolc részben tárgyalt mű érinti a gazdaság és kereskedelem, valamint a kereskedelmi jog európai és magyar fejlődési irányait; a részvénytársaság intézményének kialakulását, fejlődését, magyarországi megjelenését, és ezzel együtt a részvénytársaságokra vonatkozó joganyag alakulását; végül az 1875. évi 37. tc., a Kereskedelmi Törvény (Kt.) részvénytársasági szabályait.

Az első megválaszolóra kerülő, a szerző által felvetett kérdés magának a részvénytársaságnak a *fogalmi meghatározása*. A részvénytársaságok tudományos definiálásával leginkább a közgazdaság- és a jogtudomány foglalkozik. Előbb a közgazdasági meghatározásokat ismerhetjük meg. E megközelítésmód a részvénytársaságnak mint termelési eszköznek a gazdaságban, a piacon betöltött szerepére összpontosítva ad – leíró jellegű – definíciót. Külföldi tudósok (Pl. John Kenneth Galbraith, Werner Sombart) mellett a közgazdaság-tudomány jeles magyar képviselői, így Matlekovits Sándor, Földes Béla, Navratil Ákos és Heller Farkas részvénytársaságokról alkotott elképzeléséről is közelebbi képet kapunk. A jogi definíciónak, szemben a gazdasággal, pontosnak, a szabályozni kívánt jelenség minden fontos feltételét tartalmazónak kell lennie, de nem elegendhet meg a pusztá leírással. A jogi definíció szabadon alakítható, hiszen gondolati folyamat eredménye, így könnyen igazítható a mindennapi élet változásaihoz. A részvénytársaság jogi meghatározását kezdetben az egyes uralkodók által kibocsátott privilégiumlevelek, az ún. *oktroi*-k tartalmazták. Az oktroi mindig egy konkrét részvénytársaságra vonatkozott, csak annak az egy társaságnak a szervezete, tisztségviselői, jogai és kötelezettségei ismerhetők meg belőle. Kis túlzással

tehát ahány oktroi, annyi féle részvénytársaság. Az első általános szabályozás a *Code de commerce*-ben (1807) jelent meg, ezt követte több európai ország. (Belgium, Görögország, Hollandia.) Definíciót azonban e törvények sem tartalmaztak. Az 1861. évi *Német Kereskedelmi Törvénykönyv* (HGB) alkotói vállalkoztak először fogalom-meghatározásra. Magyarország első, a részvénytársaságot szabályozó törvénye (1840. évi 18. tc.) a francia példa alapján készült, így nem tartalmaz definíciót, a német HGB-t alapul vevő 1875. évi 37. tc. már kísérletet tett a részvénytársaság magyar jogi meghatározására.¹ A jogalkotó szűkszavúsága teret engedett a jogtudomány számára, hogy kifejtse részvénytársaságra vonatkozó álláspontjait. Különösen a német jogtudomány járt élen: Renaud, Endemann, Goldschmidt vagy Passow véleményét is megismerhetjük, akárcsak a magyar kereskedelmi jog gigászainak (Apáthy István, Krausz Gyula, Kuncz Ödön) nézeteit, végül tíz pontban összegzi a szerző a magyar jogtudomány részvénytársaság tekintetében kialakított álláspontját.

Hosszú *történeti fejlődés* eredménye, hogy a magyar jogtudományban a kereskedelmi jog elkülönült az általános magánjogtól. Rövid bepillantást kapunk e történeti fejlődésbe: az ókorban még nem létezett önálló kereskedelmi jog, csak a XI. századtól kezdődő gazdasági fellendülést követően jelent meg a kereskedők egymás közti viszonyait rendező, a kereskedőkre vonatkozó külön jogként a *jus mercatorum*. A kereskedők szokásaiból kialakuló kereskedelmi jogot először Franciaországban foglalták rendszerbe (*Ordonnance de commerce*, 1673), nem véletlen tehát, hogy a modern kereskedelmi jog is itt alakult ki, és szolgált több ország számára is mintául a *Code de commerce*. Német területen a városi jogban található a kereskedelmi jog gyökerei. A német jogtudomány a kereskedelmi jogot alanyi oldalról, a kereskedő fogalmának meghatározásával közelítette meg, szemben a francia törvénnyel, ami a kereskedelmi ügyletet határozta meg. A Német Vámszövetség létrejöttét (1834) követően indulhatott meg az egységes kodifikáció kísérlete, és végül hosszas előkészítés után 1861-ben született meg az *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*, amely valamennyi német államban (Ausztriában is) bevezetésre került. A német jogtudomány felfogása szerint a kereskedelmi jog nem kivételes, hanem különös jog, s mint ilyen, előzi az általános (magánjogi) szabályokat. A magyar kereskedelmi jognak is elsődleges forrása a törvény, ezek közül elsősorban a Kt., továbbá az ezt kiegészítő törvények (pl. váltótörvény, szövetkezetekről szóló törvény, ipartörvény). A kereskedelmi szokás törvényt pótló jogforrás, és az általános magánjoggal szemben derogáló erővel is bír. Végül, a német álláspontot követve, a magyar kereskedelmi jognak is szubszidiárius jogforrása az általános magánjog.

A *részvénytársaságok kialakulása* tekintetében különböző tudományos nézetek jelentek meg. Ezek egyik csoportja a középkori Itáliába teszi a kezdeteket, ahol működtek ugyan kereskedelmi társaságok, mint például a *commenda*, amelyből azonban a betéti társaság és a csendes társaság fejlődött ki. A részvénytársaság ösét Itáliában kereső tudósok az olasz városállamok kölcsönügyleteit bonyolító szervezetekben

¹ „Részvénytársaságnak azon társaság tekintetik, mely előre meghatározott, bizonyos számú és egyenértékű (egész vagy hányad) részvényekből álló alaptőkével alakul, s melynél a részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek.” (Kt. 147. §)

(manoa, compera és Casa di San Giorgio) látják a hasonló jegyeket. Egy magyar elmélet a középkori bányatársaságokban látja a részvénytársaság előzményét. A szerző a holland eredet mellett tör lándzsát, első részvénytársaságnak az 1602-ben alapított *Holland Kelet-Indiai Társaságot* tartja. A Társaság kalandos létrejöttét és működését megismerve az olvasó hamar felfedezheti az egyezőségeket a mai utódokkal. Az angol kereskedelmi társaságok között is megjelent a XVII. század végén egy, a részvénytársasághoz hasonló forma, a joint stock company. Anglia gyarmatbirodalmi létéből eredő gazdasági növekedés hatalmas alapítási lázat és nagy szédelgéseket váltott ki, a szükségszerű összeomlás az 1720. évi ún. Bubble Act elfogadását követően következett be. E törvény parlamenti engedélyhez kötötte a részvénytársaságok alapítását, törölte a korlátolt felelősséget és megtiltotta a bemutatóra szóló részvények kibocsátását. Franciaországban holland minta alapján szervezték meg a részvénytársaságokat, azonban John Law szédelgése miatt, amelyek nemcsak társaságai számára, hanem az egész francia állam számára csődöt hoztak, megrendült a bizalom a részvénytársaságokban, az értékpapíroknak. A részvénytársaságok (újabb) tündöklése az ipari forradalmat követően kezdődött, a szerző által rengeteg adattal, ábrával, térképpel illusztrált gazdasági fellendülés, a kereskedelem méretének növekedése igényelte a részvénytársasági formát, azonban a szabályozás – az oktroi alapján történő működés miatt – eseti jellegű és kazuisztikus volt. A Code de commerce szabályozta először átfogóan a részvénytársaságokat, az alapítást kormányzati engedélyhez kötötte. A német fejlődés a különböző államokban eltérő volt, először Hamburgban, 1835-ben tették lehetővé, hogy ne kelljen az alapításhoz külön engedélyt kérni, és csak 1861-re készült el az egységes német szabályozás, amely állami engedélyhez kötötte az alapítást. 1870-ben a gazdasági liberalizmustól vezérelve több ponton is megreformálták a német részvényjogot.

A nemzetközi környezet áttekintése után ismerhetjük meg a *magyar viszonyokat*. Magyarország gazdasági fejlődése eltért a nyugat-európaiktól, belső felhalmozódás a török hódoltság alatt nem alakulhatott ki, csak a XVIII. századtól kezdett az ország anyagi helyzete javulni. A szerző által adatokkal, ábrákkal demonstrált gazdasági érettség a reformkorra érte el azt a szintet, amikor a részvénytársaság Magyarországon is megjelent. Ezt megelőzően is voltak ugyan sikertelen kezdeményezések, ám a reformkorban *Széchenyi István* elképzelései és személyes példamutatása nyomán kezdett a részvénytársasági gondolat hazánkban gyökeret verni. Széchenyi írásaiban gyakorlati útmutatót is megfogalmazott a leendő vállalkozók részére, akik ekkor ismerkedtek meg e vállalkozási formával. Magukat a magyar elnevezéseket is, pl. részvénytársaság, részvény, osztalék, Széchenyi alkotta. A vállalkozási kedv felkeltése érdekében Széchenyi maga is rengeteg társaságot alapított vagy legalább is vett részt az alapításukban. Az ő nevéhez kötődik többek között: az Első Dunagőzhajózási Társaság, a Lánchíd vagy az Alagút építését szolgáló részvénytársaságok, a Balatoni Gőzhajózási Társaság, de Széchenyi részvénytársasági formában képzelte el működtetni a Nemzeti Színházat is. Sorra megismerhetjük a kötetből e társaságok alapítását, szervezetét, történetét. E reformkori részvénytársaságok vagy oktroi vagy speciális, e célból alkotott törvények alapján jöttek létre. Az első általános, jogszabályi meghatározást az 1840. évi 18. tc. adta. A kodifikációs munkálatokban a kor szinte valamennyi jelentős jogásza részt vett: Deák Ferenc, Somssich Miklós, Pulszky Ferenc vagy

Katolikus Egyetemünk Jog- és Államtudományi Kara épületének helyet biztosító utca névadója, Szentkirályi Móricz, Pest vármegyei követ és országgyűlési jegyző is a „kodifikációs bizottság” tagja volt. Az udvari kancellária egy bécsi jogászt, Ignac Wildner von Maithsteint delegálta a bizottságba. A Code de commerce-t alapul vévő törvényt 1840-ben fogadta el az országgyűlés. A törvény az alapítás tekintetében normatív szabályozást vezetett be: a felek szabad szerződési akarata hozta létre a társaságot, ehhez bármiféle engedélyre nem volt szükség, csupán az előírt adatokat kellett a váltótörvénytársaságokhoz beadni. Az 1840-es években a magyar reformerek a gazdasági, elsősorban ipari függetlenséget kezdték hangsúlyozni, megjelent a Kossuth Lajos vezette iparpártoló mozgalom. A szabadságharc bukása, majd a neoabszolutizmus korszaka nem kedvezett a magyar kereskedelem ügyének, bár a gazdasági reformtörvényeket nagy részben hatályban tartották, sőt még a belső vámhatárt is eltörölték. A bécsi kormányzat minden eszközzel igyekezett a magyar gazdaság fejlődését meggátolni, így a társaságalapítás sem volt e korszakban számottevő. Változást a Kiegyezés hozott, megindult az ország óriási léptékű gazdasági fellendülése. Alig három év alatt megtízszereződött a működő részvénytársaságok száma, megjelent a gründolási láz, sorra jöttek létre új társaságok, és ekkor jelent meg hazánkban a külföldön már jól ismert spekuláció is. 1873-ban be is következett a gazdasági összeomlás. A szerző végül három különböző, a kor magyar gazdasági életét jellemző tevékenységi típust mutat be, így megismerhetjük a vasúti részvénytársaságokat (és a magyar vasút fejlődését), a bankrendszer és a malomipari társaságokat.

A gazdasági fejlődés, az élet újabb kihívásai olyan új követelményeket támasztottak a kereskedelmi joggal szemben, amelyekre válasz csak egy új kereskedelmi törvény kodifikálása lehetett. A 60-as években a politikum a Kiegyezés körüli közjogi vitákkal volt elfoglalva. A kereskedelmi miniszter végül 1872-ben bízta meg *Apáthy Istvánt*, a pesti egyetem kereskedelmi- és váltójogi tanszékének tanárát a kereskedelmi törvény elkészítésével. Apáthy a Német Kereskedelmi Törvény, annak részvényjogi novellája, a francia és holland kereskedelmi-, továbbá a francia, zürichi és porosz polgári törvénykönyvek, illetve az 1873-as gazdasági válság alatt szerzett tapasztalatok alapján készítette el tervezetét. A tervezetet politikusokból, jogtudósokból és kereskedőkből álló bizottság tárgyalta meg és véleményezte. Az országgyűlés elé terjesztett javaslatot a Képviselőház és a Főrendiház 1875-ben fogadta el: 1876. január 1-jén lépett hatályba a Kereskedelmi Törvény, az 1875. évi 37. tc. A kötet utolsó fejezetében a szerző részletesen az olvasó elé tárja a Kt. részvényjogi részét, a magyarországi részvényjog fejlődésének csúcspontját. A részvénytársaságok alapításától, az alapszabály tartalmi elemeitől, a részvényesek jogain keresztül, a részvénytársaság egyes szerveinek, a közgyűlésnek, az igazgatóságnak és a felügyelő bizottságnak a bemutatásáig terjed a külföldi, elsősorban a vonatkozó német szabályozást, valamint a tudományos elméleteket, így az esetlegesen a törvényi állásponttal vitatkozó nézeteket is ismertető tudományos kommentár zárja Horváth Attila egyedülálló művét.

A bemutatásra került „A részvénytársaságok és részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon” című kötet a részvénytársaságokkal foglalkozó jogász számára nélkülözhetetlen – a jogintézmény még részletesebb megismerését, a további kutatásnak remek táptalajként szolgáló – ismeretanyagot közöl; történeti szempontú vizsgálattal a gazdaság és kereskedelem, a társadalmi változások, valamint a jog olyan összefügg-

géseire világít rá, amely segít a jogi jelenség minden aspektusának megismerésében, és a jogon túlmutató széleskörű ismeretanyagot közvetít olyan élvezetes és közérthető módon, amely a témában kevésbé jártasak számára is kitűnő olvasmányul szolgálhat.

TOMASITZ ISTVÁN
doktorandusz

– TUDOMÁNY, KULTÚRA, KÖZÉLET –

A 2004–2005. tanév főbb eseményei karunkon

„*Büntetés a XXI. században. Új bv. törvény*” címmel szervezett tudományos konferenciát a PPKE Büntetőjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke a 2004/2005. tanévi tudományos programja nyitásként. A 2004. október 1-jei tudományos kutatási évet is megnyitó napon a jogág legkiválóbb hazai művelőin kívül több külföldi neves szakember is jelen volt a teljesen megtelt díszteremben.

A száznál is több érdeklődő nagy figyelemmel kísérte a plenáris ülésen elhangzott előadásokat. A vitaindító előadást dr. Vókó György tanszékvezető egyetemi tanár tartotta „Elméleti, dogmatikai, hatékonysági alapvetés az uniós követelmények tükrében” címmel. Bemutatta a szankció-végrehajtás ismérvei közül azokat, amelyekre az európai uniós joggyakorlat hangsúlyt helyez, így az asszimiláció, valamint a szigorúság kritériumát, az arányosság és a törvényesség követelményeit. Az új évezred, évszázad első éveiben már olyan törvényre van szükség, amely a jelenleg hatályos, sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a mai kornak megfelelő büntetési célokat, amely épít a magyar büntetés-végrehajtás ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít a hasonló korszerű európai megoldásokhoz.

Dr. Békés Ádám egyetemi tanársegéd „Az Európai Unió tagállamai közötti bűnügyi és büntetés-végrehajtási jogi együttműködés új dimenziói” című előadásában hatásosan mutatta be, hogy Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozását követően a büntetőjogi szempontból értékelt jogforrási hierarchia átalakult, nemzetközi jogi szinten a közösségi jog alkalmazása is szerephez jut. Kiemelte többek között, hogy a jogegységesítés és a jogharmonizáció nem szinonim fogalmak, jelentéstartal- muk nagymértékben eltérő; a jogegységesítés a nemzeti jog rendelkezéseitől eltérő „harmadik megoldás”, míg a jogharmonizáció tekintettel van a nemzeti jogrendszer- rek szerves fejlődésére, és azokat közelíteni kívánja egymáshoz. Végezetül levonta azt a következtetést, hogy önmagában a közösségi norma büntető jellegének hiánya nem zárja ki a büntetőügyekre vonatkoztatott jelentőségét.

Dr. Újvári Ákos egyetemi tanársegéd „Hazánk büntetés kiszabási gyakorlatának sajátosságai” című előadásában a bíróságok diszkrecionális jogkörének csökkentését elemezte, majd azzal folytatta, hogy a szankciórendszer elvi alapjainak átformálása a jogalkotó által nem célzott, sőt még csak nem is várt következményekhez vezethet,

vezetett. Megállapította, hogy amikor a büntetés kiszabási gyakorlat jelentősen, néhol differenciálatlanul szigorodott, a börtönnépeség fokozatos gyarapodását lehetett észlelni. Másutt viszont a büntetendő cselekmények konkrét tárgyi súlyára nem tekintő jellegéből fakadóan diszfunkcionális módon ugyan, de a korábbi ítélkezési gyakorlathoz képest a büntetések enyhülését vonta maga után, ami a bírák egy részének egyéniesített (individualizált) büntetés kiszabására irányuló kétségbeesett törekvésében kereshető.

Dr. Anton Fábry CSc. PhD, a Pozsonyi Comenius Egyetem docense, ezredes, katonai vezetőügyész „Az új büntetési rendszer a Szlovák Köztársaságban” című előadásának sikeréhez ízes magyar beszéde is hozzájárult. Bemutatta az új szlovákiai büntető törvényt, büntető eljárási törvényt és szólt a büntetés-végrehajtási törvény megalkotásának szükségességéről. A szankció-rendszer gazdagodása mellett kitént, hogy milyen határozottan igyekeznek fellépni a visszaeső súlyos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben. A „háromszor és elég” büntetési elv bevezetésével megnőtt a szabadságvesztés büntetés általános felső határa is. Szemléletesen mutatta be az azonosságokat és a különbözőségeket Szlovákia és Magyarország büntetési rendszerében, valamint mindkét ország európai uniós meghatározottságát e tekintetben.

Az ezt követő előadások szintén növelték a tudományos tanácskozás színvonalát, újszerűségét, szakmai érdekességét. Ilyenek voltak többek között az új Btk, valamint a Bv. Törvény megalkotásáról, továbbá a közérdekű munka és a pártfogó felügyelet végrehajtásának új elemeiről szóló előadások is.

A hozzászólók számos hasznos javaslatot tettek fel, nem utolsósorban a konferencián jelenlévő kodifikátoroknak figyelmébe ajánlva azokat és méltatták a tanszék tudományos munkájának érzékelhető eredményét.

*

2004. november 26-án a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karainak közös szervezésében Egyetemünk Dísztermében került megrendezésre „*A magyar nemzetközi magánjog az uniós csatlakozás után*” c. konferencia. A szervezőket, Burián László és Király Miklós professzorokat hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozása, s ezzel nemzetközi magánjogunk számos elemének újragondolása motiválta. A rendezvényre minden magyarországi jogi kar nemzetközi magánjogászai, professzoroktól tanársegédekig, mint tudományos és gyakorlati szakemberek – e minőségükben – kerültek meghívásra. A Dékáni Úr köszöntötte a résztvevőket, majd a főreferátumot Dr. Brávác Ottóné, az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Főosztályának vezetője mondta el, a Főosztály munkájáról, a legfrissebb uniós és hazai jogalkotási tervekről, teendőkről. Ez utóbbi vonatkozásában heves vita bontakozott ki, melyben a felkért hozzászólók Martonyi János és Vékás Lajos értékes gondolatai után, a megjelent professzorok mindegyike részt vett: Bánrévy Gábor, Boytha György, Burián László, Király Miklós, Vörös Imre. A felmerült kérdések között is talán legsürgősebb annak megválaszolása volt, hogy e megváltozott jogi helyzet (lásd. Római Egyezmény, Róma I-II tervezetek) hogyan hat, milyen változásokat indukál jogforrási rendszerünkben. A Konferencia legkiemelkedőbb eredménye a jogalkotás, jogtudomány és joggyakorlat prominens képviselőinek

„egymás mellé ültetése” volt, nevezetesen, hogy e napjainkra rendkívüli jelentőséggel bíró jogág magyar szabályainak „európai harmóniája” kizárólag e három szektor közös munkájával biztosítható.

*

Április 14–16. között a pécsi egyetem jogi kara Polgári Jogi Tanszékének vendége volt karunk Polgári Jogi Tanszékének tudományos diákköre. A pázmányos küldöttséget dr. Tattay Levente vezette. A két társtanszék kiváló és gyümölcsöző kapcsolata immár több évre nyúlik vissza. A mostani látogatás során a két kar hallgatói egy nagyszerű hangulatú perbeszédversenyen mérték össze az erejüket (döntetlen eredménnyel), részt vettek egy, a pécsi jogi kar által szervezett konferencián, és egyéb „szabadidős” programokkal töltötték idejüket (mint például a püspöki pincészet meglátogatása). Pécsi részről Kecskés László tanszékvezető egyetemi tanár és Nemessányi Zoltán tanársegéd gondoskodott a három napos látogatás zökkenőmentes lebonyolításáról. Köszönjük a vendéglátást, viszonzni fogjuk!

*

„*Legyetek derűsek...!*” – *Megemlékezés és kerekasztal-beszélgetés II. János Pál pápáról.* A Lippay György Kör hallgatói öntevékeny csoport szervezésében kerekasztal-beszélgetés került megrendezésre 2005. április 14-én. A színültig telt Diszteremben a meghittség és a bizakodás hangulata egyszerre volt jelen. Előadók voltak: Kránitz Mihály rektorhelyettes úr, Zlinszky János prodékán úr, Bolberitz Pál professzor úr, valamint Szerdahelyi Csongor úr, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia sajtófőnöke. A beszélgetést Horváth Attila tanár úr moderálta.

A Lippay kör nevében Gerencsér Balázs köszöntötte a megjelenteket, majd Dinnyés Viktória, végzős egyetemi hallgató idézte fel II. János Pál pápa életútját. A mintegy két órás kerekasztal-beszélgetésben az előadók Karol Wojtyła életének és munkájának kiemelt eseményeiről beszéltek. Így került szó a Szentatya közvetlenségéről, hogy szinte – rektorhelyettes úr szavaival – „meg lehetett érinteni, az emberek közelébe jött”, az utazásainak kiemelkedő voltáról, amelyekről Bolberitz professzor azt mondta, hogy nem diplomáciai hanem elsősorban lelkipásztori jelentőségük volt. Zlinszky prodékán úr egy kérdésre válaszolva külön kiemelte a pápa személyének Közép-Európára való hatását és a rendszerváltozással új erőre kelő misszionárius munkát. Szerdahelyi úr az emberekkel és a modern médiával való kapcsolatáról, karizmatikus személyiségéről szólt. Végül természetesen a szentté avatás merült fel, amelynek eljárását rektor-helyettes úr ismertette részletesen, az előadók reményüket fejezték ki az eljárás mielőbbi megkezdése iránt. A Szentatya súlyosbodó betegsége és halála körüli időkre utalva Horváth tanár úr befejezésében kiemelte, hogy ilyen színvonalas és lélekiemelő beszélgetés nem hangzott el a médiában sehol. Minden résztvevő a beszélgetés végén szívében örömmel vitte haza II. János Pál pápa huszonhat éves munkájának első és utolsó tanítását (amely egyben a megemlékezés mottója is volt): Ne féljeteK és legyetek derűsek!

*

Ritka szellemi élményben lehetett része annak a több száz érdeklődőnek, akik között helyet foglalt dr. Kapás Katalin, a Magyar Közjegyzők Országos Kamarájának elnöke

és dr. Bándi Gyula dékán is, aki 2005. április 29-én Egyetemünk dísztermében meghallgatta Nicola Picardi, Vatikánváros Állam főügyészének előadását a miniállam jogszolgáltatásának újkori történelméről. Gounod szerzeménye, a vatikáni himnusz és a magyar himnusz elhangzása után Picardi professzor, aki a római La Sapienza Egyetemi katedrája mellett mintegy oldallagosan látja el Tiberisen túli hivatalát, a nálunk tartott felolvasóülésen azt fejtegette, hogy az egyházi és a világi jellegű bíraskodás miként különült el egymástól a több évszázados fejlődés során. A bőven záporozó kérdésekre adott válaszaiból kitűnt, hogy a múzeumi lopások és a joghatósági kérdések okozzák a legtöbb fejtörést a Pápai Állam jogászaiknak. A vatikáni főügyész nálunk tett látogatása után az általa jól ismert abaúji tájakra indult, ahol Szikszón szívélyesen fogadta őt a város esperes-plébánosa. Picardi professzor előadása – dr. Gáspárdy László fordításában – már nyomtatásban olvasható a Kánonjog című folyóirat 2005. évi számában.

*

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi kara tudományos, erkölcsi és szellemi épüléséhez kimagasló áldozatvállalással hozzájárult oktatóit minden évben méltó elismerésben részesíti – ezzel az arra érdemeseket a kar egésze elé példaként állítja. Ez az elismerés a *Pro Facultate-díj*, amelyet idén május 5-én, a Pro Facultate-nap keretében már harmadik ízben adtak át.

A díj formája díszes, magyar és latin nyelvű oklevél, magyar szövege a következő: „Mi, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar oktatóinak és hallgatóinak universitasa PRO FACULTATE oklevelet adományozunk ... -nak, akinek a Karért végzett munkáját ezzel is elismerjük és megköszönjük, őt példaképként állítjuk az universitas minden tagja elé. Kelt.”

A díj odaítéléséről a kar oktatói, alkalmazottai és hallgatói együttesen döntenek. Az egyhetes, rendelkezésre álló időszak során idén is mindenki élhetett szavazati jogával. A korábbi díjazottak 2003-ban dr. Zlinszky János, 2004-ben dr. Bánrévy Gábor, dr. Kilényi Géza, dr. Pálincás György (posztumusz) és dr. Péteri Zoltán voltak. Az universitas közössége idén dr. Békés Imre professor emeritusnak, dr. Gáspárdy László professzornak, valamint dr. Horváth Attila docensnek ítélte oda a díjat. A kiüntetetteknek ezúton is gratulálunk!

*

Ez év tavaszán útjára indult Magyarországon egy – modern szóhasználattal élve – roadshow, amely esemény a *Menedzsment, ha számít a hit* című könyv országos bemutatója köré szerveződött. A mű szerzői Helen J. Alford OP – a Pápai Szent Tamás Egyetem társadalomtudományi karának dékánja – és Michael Naughtont – a minnesotai Szent Tamás Egyetem rendes tanára –, akik közül az utóbbit, mint előadót, körünkben üdvözölhettük. Alford és Naughton újragondolták a menedzsment mozgatórugóit. Esettanulmányokkal támasztották alá, hogy a keresztény etika tudatos alkalmazása a business világában és a nagyobb üzleti eredmény között pozitív korreláció áll fenn. Éppen ezért vállaltuk fel a Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézetben, hogy megszervezzük a nyitó konferenciáját ennek a nagyjelentőségű rendezvényesorozatnak.

A 2005. május 9-én megtartott konferencia a *Keresztény társadalmi tanítás – gazdasági valóság* címet viselte. A rendezvény rangját az is megadta, hogy a nyitóbeszédet dr. Kránitz Mihály rektorhelyettes, a Keresztény Közéleti Akadémia elnöke tartotta meg, míg a levezető elnök tisztét prof. dr. Náray-Szabó Gábor, a Professzorok Batthyány Körének elnöke vállalta magára.

Relativizált világunkban erkölcsi kötelességünk keresni az igazságot. Így helye van ennek az igazságkeresésnek a közgazdaságtudományban is, amely az utóbbi években – a szó jó értelmében – határtudomány jellegét kezdett ölteni. Olyan összetett jogi-gazdasági-politikai folyamatok jellemzik világunkat, amelyek új kérdések feltevését teszik szükségessé; vagy legalábbis a régi kérdésekre adott válaszokat kell újból görcső alá venni. Ezt tették konferenciánk előadói is:

- Prof. dr. Michael Naughton: Menedzsment, ha számít a hit,
- Prof. dr. Botos Katalin: Keresztény társadalmi tanítás – magyar gazdaság,
- Klaus Weigelt (Adenauer Alapítvány elnöke): Szociális piacgazdaság kihívásai Németországban és
- dr. Dabóczi Kálmán (Altern csoport): A Krisztus-követés útelágazásai egy pénzközpontú világban.

Ezt követően tudományos vita bontakozott ki az előadók és a jelenlévők között, akik közül sokan a Professzorok Batthyány Körét képviselték. A konferencia anyagaiból és a hozzászólásokból kiadványt szerkesztünk.

*

Ünnepi Ülés a Pázmány Péter által alapított Egyetem 370. évfordulóján. Egyetemünk jogi karának Szentkirályi utcai díszteremében a 2005. május 11-én rendezték meg a 370 éves évfordulás megemlékezést. Az elnökségben három egyetem rektora, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Nagyszombati Egyetem első számú vezetői foglaltak helyet egymás mellett.

Pázmány 370 esztendővel ezelőtt, 1635. május 12-én alapította meg Nagyszombatan egyetemét, amely félszáz diákkal és fél tucat tanárral kezdte meg működését. Ma mindhárom egyetem vallja és vallhatja magát az első fennmaradt egyetem örökösének, több tízezer hallgató és több ezer oktató számára lehetőséget és munkát adva a kultúra és a tudományok ápolására és a Pázmány által meghonosított egyetemi eszme kiteljesítésére. Mind a teológiai, mind a filozófiai fakultás a mai napig folyamatosan működik: az előző ma a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karaként, az utóbbi az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karaként. E két egyetem, tehát de jure vallhatja magát az 1635-ben alapított egyetem örökösének.

Az új Katolikus Egyetem 1992-es újra alapítást követően további három kart csatolt az 1950 után Hittudományi Akadémiaként működő teológiai fakultáshoz, az ELTE pedig a Bölcsészettudományi Karon kívül ma már további hét karral rendelkezik.

Érdekes, hogy 1992-ben Nagyszombatanban is létrehoztak egy olyan egyetemet, amely szintén vallja a pázmányi örökséget. Eljárásuk teljesen általánosnak és indokoltnak mondható, hiszen mindazok a városok, melyek egyszer már birtokoltak egyetemet, és később lehetőségük nyílt, méltán nyúltak vissza értékes hagyományaikhoz, amikor – akár több évszázados hiátus után is – ismét egyetemet fogadtak be.

Az ünnepi ülés kezdetén dr. Fodor György rektor megnyitója után először az 1635. évi alapítólevélből való felolvasásra került sor Marton Zsolt prefektus tolmácsolásában, majd a Pázmány-sírhely kutatásáról hangzott el előadás dr. Hargittay Emil professzor úrtól, mely részleteiben vizsgálta a pozsonyi Szent Márton domban a Pázmány temetésére vonatkozó fennmaradt adatokat. Pázmány sírjának megtalálását egy majdani régészeti kutatómunka teheti befejezetté és nyilvánvalóvá. A fennmaradt adatok tanúsága szerint a temetkezés helyét a dóm főoltára előtti területen kellene keresni. Dr. Kránitz Mihály rektorhelyettes pedig ezzel összefüggésben vetített képes előadást tartott, s az egyetem alapítására és megújulására vonatkozó képek között helyet kaptak azok a – túlzás nélkül – történelminek tekinthető felvételek, melyeket a dóm alatti kriptákban 2004. november 6-án, a Nemzetközi Pázmány Bizottság tagjaként készített.

Ezt követően Käfer István intézetvezető tartotta meg előadását, dokumentálva, hogy a Pázmány korabeli magyar-szlovák katolikus irodalmi kapcsolatok vezettek a szlovák irodalmi nyelv széleskörűvé válásához, melynek kezdő lépése volt Pázmány Kalauzának (sajnálatos módon mai napig kéziratban levő) korabeli szlovák fordítása.

A megemlékezés időpontjára jelent meg az eddigi legteljesebb Pázmány-bibliográfia, amely csaknem 1200 tételével háromszor annyi mű adatát tartalmazza, mint a húsz esztendővel ezelőtt Rómában összeállított Pázmány-bibliográfia. E kötetet az egyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének két doktorandusza, Adonyi Judit és Maczák Ibolya készítette.

*

2005. július 12–16. között Karunk díszterme adott otthont „*A pozitív jog alapjaként felfogott természetjog tomista értelmezése*” című nemzetközi konferenciának, melynek tárgya az európai jogfilozófiai örökség egyik gyöngyszemének tartott *De lege* volt (*Summa Theologiae* I-II, qu. 90–108). A konferenciát szervező Varga Csaba és Fulvio Di Blasi professzor urak meggyőződése szerint ugyanis napjainkban, különösen a politikai közösség alapjáról szóló európai vitákban a tamási gondolatok nagyon aktuálisak. A résztvevők vitát folytattak azon filozófiai felfogásokról és utakról is, amelyek révén – a tomista hagyomány szerint – a természetjog képes megalapozni a pozitív jogot. Megkülönböztetett figyelem övezte a magyar jogfilozófiai hagyományt, elsősorban a nemzetközileg legismertebb és legelismertebb neoszkolasztikus gondolkodó, Horváth Sándor OP (1884–1956) életművét. Az ülés Fodor György, egyetemünk rektora és Bándi Gyula, karunk dékánja, valamint a szervező professzorok üdvözlő szavaival vette kezdetét.

A budapesti esemény nyitánya volt annak a több helyszínen – karunk mellett a barcelonai *Uversitat Internacional de Catalunya*n és a palermói *Collegio Universitario ARCES*en – zajló konferenciasorozatnak, amely a STEP [*Saint Thomas Education Project*] keretében kerül megszervezésre. A STEP Aquinói Szent Tamás jogfogalmának tanulmányozására létesített, részben az Európai Bizottság, részben a közreműködő karok és más intézmények által finanszírozott nemzetközi projekt. A tengerentúlról az *Acton Institute*, az *American Public Philosophy Institute* és az *Ave Maria School of Law* kapcsolódott be a vállalkozásba. A STEP keretében készül az a honlap is – www.thomasinternational.org –, amely a *De legét*, és az ezt kommentáló tanulmányokat öt nyelven (angol, latin, magyar, olasz, spanyol) közli.

Az összejövetelen Samuel Gregg (Acton Institute) a perszonalista személy-felfogásról és az emberi méltóságról [*The Concept of Human Dignity in the Thought of Thomas Aquinas*], Nora O’Callaghan (Ave Maria School of Law) a „Kerry-ügyről” [*Catholic Politicians: Are they bound by Church Teaching and Natural Law?*], Varga Csaba (PPKE JÁK, Jogbölcséleti Tanszék) II. János Pál pápa jogfilozófiai örökségéről [*Goals and Means in Law*], Pia de Solenni (Family Research Council) az Egyház Társadalmi Tanításának a természetjoghoz fűződő viszonyáról [*Natural Law and John Paul II*], Christopher Wolfe (Marquette University) az amerikai alkotmánybíráskodás természetjogi alapjairól [*The Relation Between Natural Law and Positive Law in American Judicial Review*], Lee Strang (Ave Maria School of Law) a precedensjog és természetjog viszonyáról [*Where Natural and Positive Law Meet in American Constitutional Adjudication: A Theory of Precedent*], Fulvio Di Blasi (Collegio Universitario ARCES) Aquinói Szent Tamás *ius gentium*-koncepciójáról [*Natural Law and Ius Gentium in Aquinas*], Kuminetz Géza (PPKE JÁK, Kánonjogi Intézet) Horváth Sándor OP jogrend-felfogásának filozófiai alapjairól [*La fondazione filosofica dell’ordine giuridico nelle opere di Alexander Horváth*], Frivaldszky János (PPKE JÁK, Jogbölcséleti Tanszék) a tomisták – különösen Horváth Sándor OP – természetjog-meghatározásának tartalmi-regulatív elemeiről [*Come riempire con contenuti regolativi il diritto naturale? Alexander Horváth e la prospettiva tomista*], Andrzej Bryk (Jagelló Egyetem) a jogállamiság és a hatalommegosztás-tan keresztény gyökereiről [*Natural Law and Limitations of Power in the Middle Ages*], Paksy Máté és Tattay Szilárd Aquinói Szent Tamás és William Ockham jog- és nyelvfilozófiájáról, tulajdon- és természetjog-koncepciójáról [*Ius and Dominion in Medieval Thought: Notions*], Nicoletta Giganti (Collegio Universitario ARCES) az európai alkotmányról [*EU Constitution and Natural Law Theory*], Zlinszky János (PPKE JÁK, Római Jogi Tanszék) a középkori jogunkra gyakorolt skolasztikus hatásról [*A Romanist’s Reflections on Re-reading of Saint Thomas Aquinas*] és Juhász Tamás Gábor (PPKE HTK) a tomista ontológiáról és antropológiáról [*A Systematic Anthropology (with Justice as Virtue) in the Ontology of Saint Thomas Aquinas: From Medieval Thomism to the Personalism of John Paul II*] tartott előadást.

Összeállították: IVICZ MIHÁLY, GÁSPÁRDY LÁSZLÓ, GERENCSÉR BALÁZS, KOLTAY ANDRÁS, KRÁNITZ MIHÁLY, SZABÓ SAROLTA, VÓKÓ GYÖRGY